

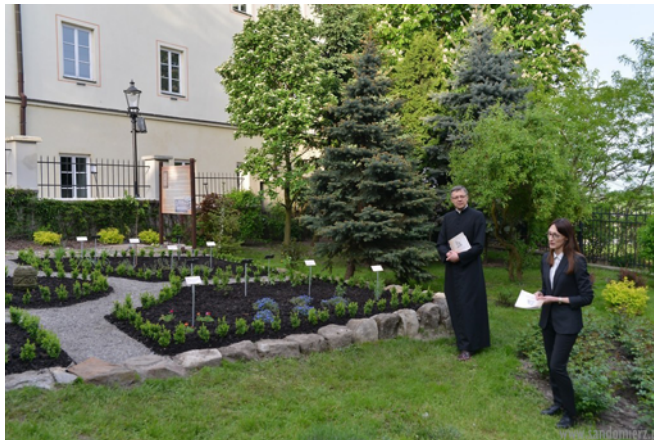
OTWARCIE SANDOMIERSKIEGO OGRODU MARCINA Z URZĘDOWA

The opening of the herbalist's Marcin of Urzędów Garden in Sandomierz

16 maja 2015 roku w czasie Nocy Muzeów przy Muzeum Diecezjalnym „Dom Długosza” w Sandomierzu został uroczysto otwarty „Sandomierski Ogród kanonika Marcina z Urzędowa” (Ryc. 1, 2, 3). Zamyśl odtworzenia w Sandomierzu renesansowego ogrodu, który należał do sławnego lekarza i botanika Marcina z Urzędowa (1500–1573), powstał kilka lat temu, przy okazji przygotowywania wystawy w Muzeum Diecezjalnym dotyczącej Zgody Sandomierskiej. Zbiegł się on z trwającymi badaniami nad *Herbarzem polskim* Marcina z Urzędowa, prowadzonymi przez nauczycielkę przyrody w sandomierskiej Szkole Podstawowej nr 3 mgr Annę Suhecką (członek PTB, Sekcja Historii Botaniki). 5 grudnia 2012 roku zaprezentowała ona po raz pierwszy odkrycia

dotyczące kilku roślin (m.in. winorośli, przy której Marcin z Urzędowa określił sandomierskie wino, iż *lepsze niż morawskie bywa*). Autorka wyniki swoich badań przedstawiała na łamach *Zeszytów Sandomierskich* w artykule pt. „Sandomierski zielnik Marcina z Urzędowa” (nr 35/2013), jak również w zbiorze *Powrót do tradycji winiarskich ziemi sandomierskiej* pod red. J. Suszyny oraz 23 października 2013 roku wygłosiła referat pt. „Rośliny XVI-wiecznego Sandomierza według Herbarza Marcina z Urzędowa” na zebraniu Sekcji Historii Botaniki Polskiego Towarzystwa Botanicznego w Instytucie Botaniki UJ.

Anna Suhecka wśród 372 roślin leczniczych opisanych w *Herbarzu* zidentyfikowała dwadzieścia trzy gatunki roślin, które Marcin wymienił jako rosnące w Sandomierzu. Były to zioła lecznicze uprawiane przez tego lekarza ([...] *ja w mych ogródkach mam* [...]) oraz rośliny rodzime, rosnące w Sandomierzu w XVI wieku ([...] *takim ja w Sędomierzu zbierał na wale* [...]), bądź powszechnie uprawiane w tym

Ryc. 1. Dyrektor Muzeum Diecezjalnego Dom Długosza, ks. kanonik Andrzej Rusak i Anna Suhecka podczas otwarcia ogrodu Marcina z Urzędowa (fot. E. Ura).

Fig. 1. The Director of the House of Długosz Diocesan Museum, Rev. can. Andrzej Rusak and Anna Suhecka during the speech of the opening the herbalist's Marcin of Urzędów Garden (photo E. Ura).

Ryc. 2. Otwarcie Sandomierskiego Ogrodu Marcina z Urzędowa. Dyrektor ks. Andrzej Rusak i Anna Suchecka otoczeni przez uczestników „Nocy Muzeów” (fot. E. Ura).

Fig. 2. The opening of the herbalist's Marcin of Urzędów Garden. The Director, Rev. can. Andrzej Rusak and Anna Suchecka, surrounded by participants of the 'Museum Night' (photo E. Ura).

Ryc. 3. Goście odwiedzający Sandomierski Ogród Marcina z Urzędowa przy Muzeum Diecezjalnym Dom Długosza, podczas Nocy Muzeów, 16–17 maja 2015 (fot. E. Ura).

Fig. 3. Guests visiting the herbalist's Marcin of Urzędów Garden in front of the Diocesan Museum, during the 'Museum Night', May 16–17, 2015 (photo E. Ura).

mieście ([...] *poczęto je też siać w Sędomierzu* [...]). Tworzą one zawartość botaniczną założenia ogrodowego usytuowanego przy Domu Długosza. Odtworzono tam układ przestrzenny, istniejący w tym miejscu przed 1696 rokiem na stoku skarpy wiślanej (Ryc. 4). Jego geometryczny zarys można zauważyć (przy dużym powiększeniu) na rycinie Eryka Dahlberga przedstawiającej pożar zamku i kolegiaty sandomierskiej w opracowaniu Samuela Pufendorfa pt. *De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Rege gestis* wydanego w Norymberdze. Na to źródło ikonograficzne, które stało się inspiracją formy i charakteru ogrodu, zwrócił uwagę dr Tomisław Giergiel z Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (członek PTB, Sekcja Historii Botaniki).

Wyniki tych badań stanowiły podstawę rekonstrukcji ogrodu kwaterowego. Każda z roślin tworzących kompozycję przyrodniczą otrzymała tabliczkę z opisem w języku łacińskim, greckim

i polskim oddanym renesansową czcionką, pochodzącą z *Herbarza polskiego*, co podkreśla naukowe podstawy przedsięwzięcia (Ryc. 5). Głębszemu jego poznaniu służy przewodnik autorstwa Anny Sucheckiej, zredagowany przez Tomisława Giergiela i opatrzony wstępem przez kustosz Urszulę Stępień (Ryc. 6). Publikacja ta, wydana przez Muzeum Diecezjalne, zawiera opis wszystkich roślin, ich właściwości leczniczych oraz wspaniałe renesansowe drzeworyty. Przewodnik po ogrodzie zdobył 15 października 2015 roku III miejsce w kategorii projekt specjalny w ogólnopolskim konkursie Róża Regionów na najlepsze wydawnictwa, projekty i aplikacje mobilne promujące gminy, miasta, regiony. Wyniki ogłoszono podczas Targów Regionów i Produktów Turystycznych „Tour Salon 2015” w Poznaniu (Ryc. 7).

Całą wizualną oprawę Ogrodu stworzył Marcin Cebula, a firma ogrodnicza Ewy i Michała

Ryc. 4. Renesansowe założenie ogrodowe, widziane z okna Muzeum (fot. T. Giergiel).

Fig. 4. Renaissance arrangement of the Garden, the view from Museum's window (photo T. Giergiel).

Ryc. 5. Tabliczka z nazwą gatunku rośliny w językach: łacińskim, greckim i polskim, z użyciem renesansowej czcionki przeniesionej z *Herbarza polskiego* (fot. A. Suchecka).

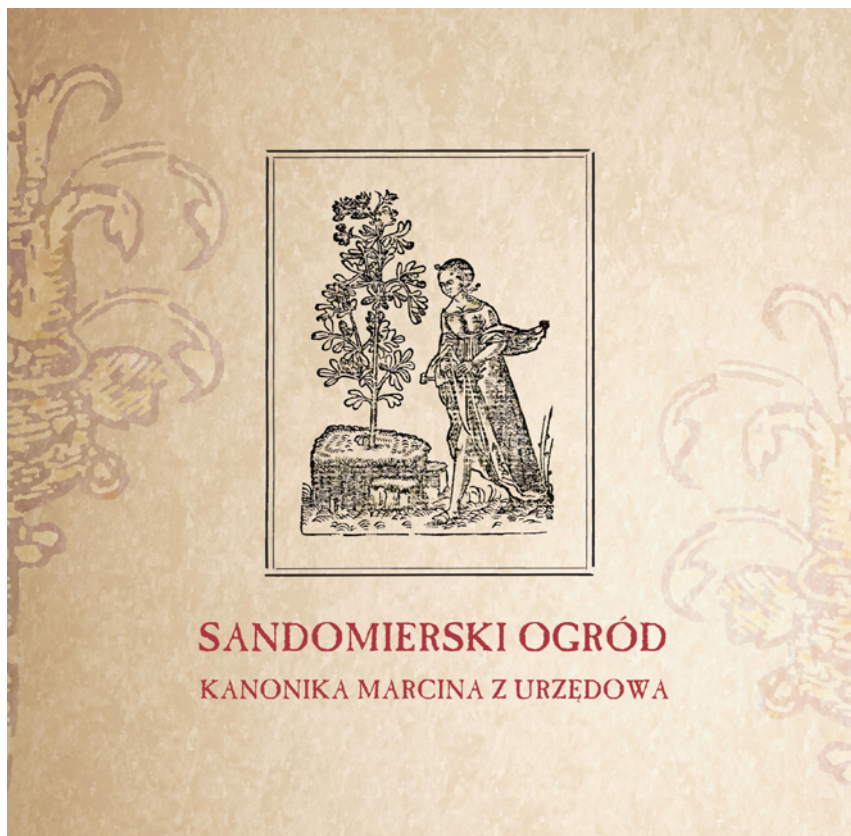
Fig. 5. A plate with a plant species name in Latin, Greek and Polish; the Renaissance fonts adopted from *Herbarz polski* (photo A. Suchecka).

Gleniów zrealizowała założenie ogrodowe. Rosną tam rośliny pochodzące między innymi z zasobów Ogródów Botanicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Ogród powstał również dzięki wsparciu i zaangażowaniu sandomierskich entuzjastów historii botaniki: pracowników Muzeum Diecezjalnego oraz członków Towarzystwa Naukowego Sandomierskiego.

Marcin z Urzędowa – twórca *Herbarza* – przez 30 lat mieszkał w Sandomierzu. W tym mieście posiadał dom numer 24 w Rynku przy pierzei wschodniej oraz posesję na Przedmieściu Zawichojskim, gdzie miał sad, winnicę oraz ogród. Z inspiracji padewskich stworzył tam swój prywatny ogród roślin leczniczych – *hortus medicus*, źródło leków prostych do bezpośredniego spożywania, czyli symplicjów. Uznawany jest on za jedno

z dwóch istniejących w Centralnej Europie założeń tego typu, obok słynnego ogrodu Wawrzyńca Scholza (1522–1599) we Wrocławiu.

Jak wyżej wspomniano, w „Sandomierskim Ogródku kanonika Marcina z Urzędowa” znalazły się wszystkie zioła lecznicze, które Marcin z Urzędowa uprawiał w swoim *herbularium*. Wśród nich znajdziemy lukrecję, anyż, lawendę wąskolistną, orlika, hyzop, szałwię, szczaw, rutę, majeran, koper włoski i marunę. Posadzone zostały również wymienione przez niego rośliny pospolite, bądź powszechnie uprawiane w Sandomierzu. Do tej grupy należy zaliczyć wróble proso (nawrot lekarski), kurzą nogę (portulakę), rzepę, czosnek, cieciorkę, groszek, lebidkę, morwę, jabłoń, winorośl, jaskółcze ziele i polną wisienkę (Ryc. 8, 9). Warto zwrócić uwagę na dwie ostatnie z wymienionych roślin.

Ryc. 6. Okładka przewodnika po ogrodzie Marcina z Urzędowa (proj. T. Giergiel, A. Suhecka).

Fig. 6. Cover of the guide to the herbarist's Marcin of Urzędów Garden (designers T. Giergiel, A. Suhecka).

Glistnik jaskółcze ziele do dzisiaj ma naturalne siedlisko w otoczeniu Domu Długosza (rzadkie w Sandomierzu), a polna wisienka (wiśnia karłowata, stepowa) występująca w czasach Marcina *około Sandomierza na walech*, obecnie rośnie w nieodległym „Rezerwacie przyrody Góry Pieprzowe”, wpisana do *Polskiej czerwonej księgi roślin*, jako narażona na wyginięcie.

Dyrektor Muzeum Diecezjalnego Ks. kan. Andrzej Rusak, otwierając uroczyście Ogród i nawiązując do staropolskiego modlitewnika *Hortulus animae*, omówił wpływ ogrodów na zjawisko kontemplacji religijnej. Tomisław Giergiel zarysował sylwetkę Marcina z Urzędowa, a Anna Suhecka przedstawiła postawy rekonstrukcji założenia ogrodowego. Włączenie tej

plenerowej prezentacji do sandomierskiej edycji Nocy Muzeów przyczyniło się do zgromadzenia liczne audytorium, które stanowili sandomierzanie oraz turyści. Towarzyszącym wydarzeniem był pokaz Tadeusza Grajpla pt. „Sztuka dawnego drzeworytu”, który umożliwił przeniesienie się do czasów pierwszych drukowanych herbariów. Podkreślił on ogromną rolę drzeworytów, jako ilustracji botanicznej, w wiernym oddaniu cech morfologicznych roślin umożliwiających ich pełniejszą identyfikację, wynikającą z braku terminologii botanicznej. „Sandomierski Ogród kanonika Marcina z Urzędowa” można zwiedzać bezpłatnie, w godzinach otwarcia Muzeum Diecezjalnego „Dom Długosza”. Stanowi on żywe świadectwo wysokiego poziomu polskiego

Ryc. 7. Dyplom za III nagrodę w Konkursie Róża Regionów 2015.

Fig. 7. Diploma for the third prize in the Rose Regions Competition 2015.

Ryc. 8–9. Widok na herbularium (fot. T. Giergiel).

Fig. 8–9. The view of the *hortus medicus* (photo T. Giergiel).

poradnictwa medycznego, które poprzez nadanie renesansowej formy, stało się przyrodniczym dziełem sztuki i miejscem zachwyty nad pięknem przyrody ojczystej.

Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski*, z przedmowy do Czytelnika:

*„A ona natura, albo raczej Pan Bóg sprawca
wszystkiej natury, ziołka, drzewka i chróściki dał
nam za pewne lekarstwa, któremi by się każdy bez
nakładu wielkiego ratować mógł: bo w prostych
ziólkach okazują się sprawy natury.”*

Anna SUCHECKA, Tomisław GIERGIEL